

De vuurtoren van Huisduinen

door Peter Kouwenhoven

Het Marsdiep, het zeegat tussen de kop van Noord-Holland en Texel, is al eeuwenlang een belangrijke toegang tot de Waddenzee en de Zuiderzee, nu het IJsselmeer. Een goede bebakening van deze vaarweg was en is van groot belang voor de scheepvaart. In de Middeleeuwen werden houten kapen opgericht bij Huisduinen en op de zuidpunt van Texel om schippers bij dag de weg te wijzen. Om ook 's nachts een oriëntatiepunt te bieden werd bij Huisduinen een vuur gestookt op een eenvoudige stellage, mogelijk al omstreeks 1542. In 1822 werd een hoge stenen vuurtoren op het Fort Kijkduin in gebruik genomen. Een halve eeuw later werd deze vervangen door de huidige gietijzeren vuurtoren, in de volksmond Lange Jaap genoemd.

Het dorp Huisduinen kent een woelige geschiedenis. De oudste vermelding van deze nederzetting stamt uit de negende eeuw, de tijd waarin de Vikingen de kusten van West-Europa teisterden en ook hun sporen nalieten in Huisduinen. Het duingebied rondom het dorp was toen verbonden met het vasteland van Holland. Door stormvloed in 1170 en 1196 spoelde er zoveel zand weg dat Huisduinen op een eiland kwam te liggen. De zee bleef in de eeuwen daarna knagen aan het eiland. Aan de westkant werd een groot deel van het duingebied weggeslagen maar veel zand kwam landinwaarts terecht, waardoor het eiland zich oostwaarts verplaatste. Rond 1500 had Huisduinen zo te lijden van een aantal stormen dat het verloren ging. Een eind oostwaarts werd een nieuw dorp gesticht. In dezelfde tijd ontstond aan de noordkant van het eiland

'die Helder buyrt'. Dit dorp had zijn bestaan te danken aan de sterke toename van de scheepvaart door het Marsdiep. Voortdurende inspanningen om het kweldergebied aan de oostkant van het eiland te bedijken voorkwamen niet dat de zee tijdens de Allerheiligenvloed van 1570 zijn verwoestende werk kon doen. Van de 112 huizen die het dorp Huisduinen toen telde gingen er bijna 100 verloren. Ook Helder verdween in de golven. Beide dorpen werden een eind oostwaarts opnieuw opgebouwd. In 1610 werd tussen Callantsoog en Huisduinen een zanddijk aangelegd: de Oldenbarneveldsdijk. Deze was allereerst bedoeld om de nieuwe bedijkingen Zijpe en Wieringerwaard te beschermen. Vanaf dat moment was het 'Eylandt van Huysduijnen' geen waddeneiland meer. In die tijd beleefden zowel Huisduinen als Helder een

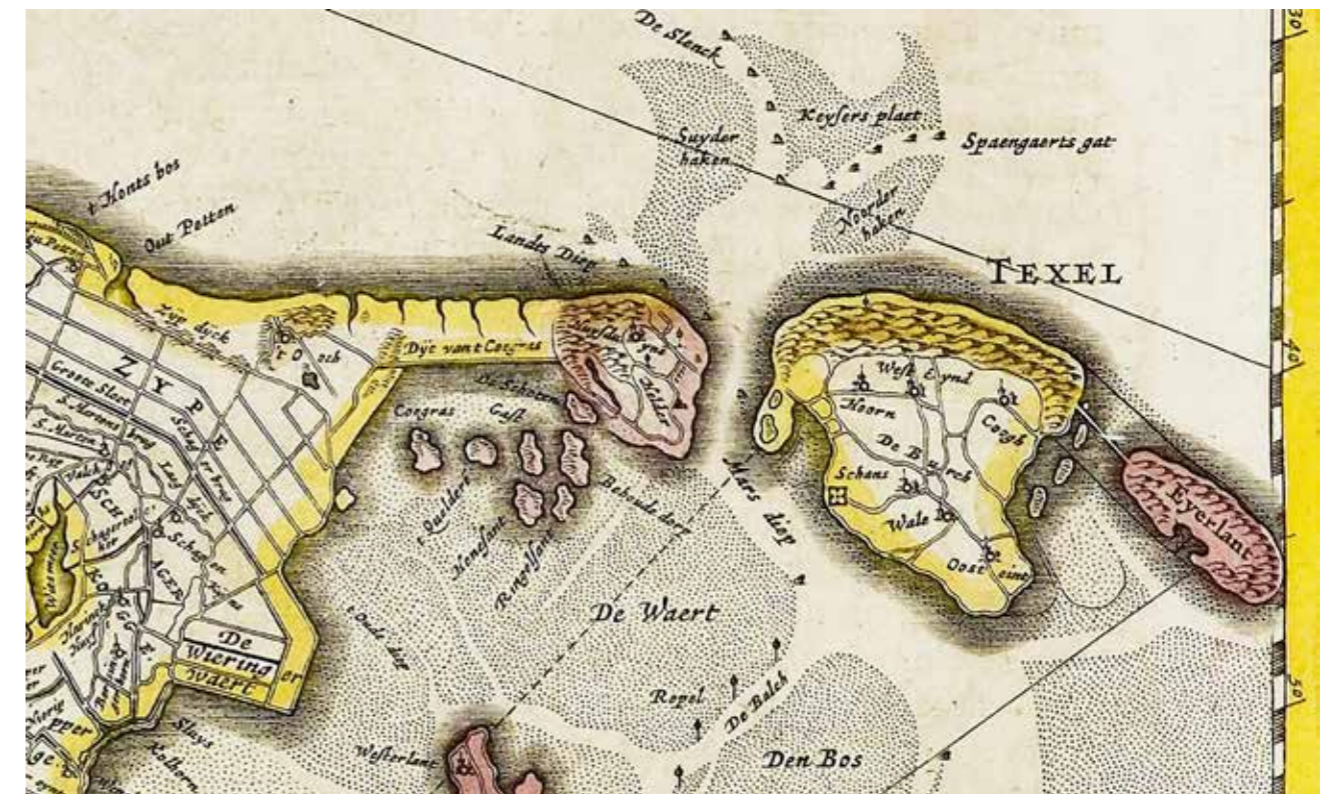
periode van groei en bloei. Vanwege de strategische ligging aan het Marsdiep heeft de stad Amsterdam zich altijd stevig bemoeid met de ontwikkelingen rond Den Helder. Aan het eind van de achttiende eeuw was de rede van Texel minder geschikt geworden als uitvalsbasis voor de oorlogsvloot. Stadhouder Willem V heeft toen in overleg met de Admiraliteit van Amsterdam en de Gecommitteerde Raden van Amsterdam en het Noorderkwartier een plan uitgewerkt om het Nieuwe Diep, ten oosten van Den Helder, in te richten als oorlogshaven. In 1782 kon deze haven in gebruik worden genomen. Kort daarna is ook een 'kielplaats' gebouwd voor de schoonmaak en reparatie van schepen. Dit was de voorloper van de latere Rijkswerf Willemsoord. De oorlogs- en handelshaven en de kielplaats zorgden voor veel werkgelegenheid. Den Helder groeide snel waardoor het economische zwaartepunt verschoof van Huisduinen naar Den Helder. Inmiddels maakt Huisduinen deel uit van de gemeente Den Helder.

Bebakening van het Marsdiep

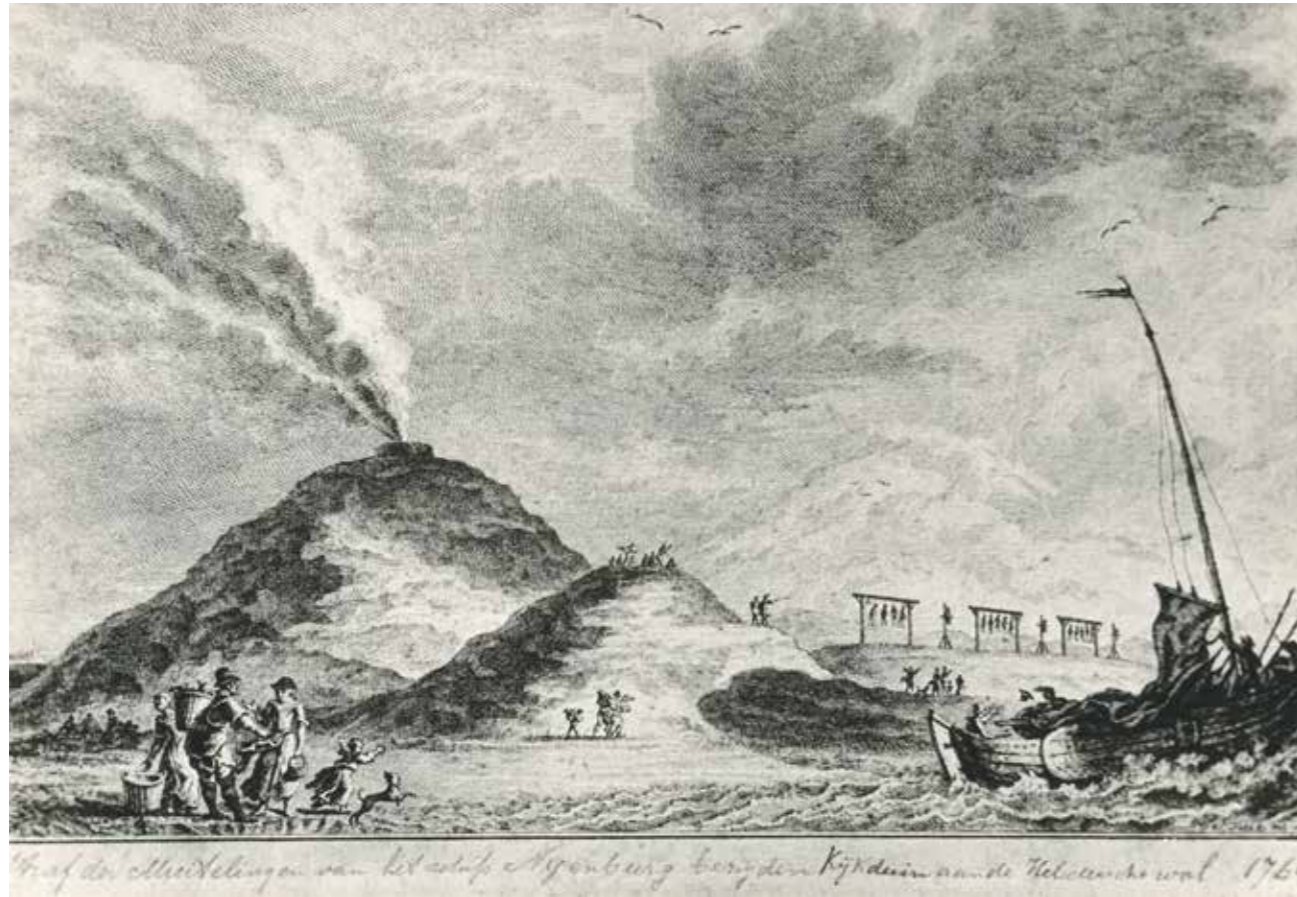
In de late Middeleeuwen, ten tijde van het Duitse Hanzeverbond, waren het Marsdiep en het Vlie de belangrijkste vaarwegen die de Noordzee verbonden met de Zuiderzee en de IJssel en de daaraan gelegen Hanzesteden. Het was van belang om de aan verandering onderhevige vaargeulen goed te markeren. Daartoe werden drijvende tonnen gebruikt die met een touw of een ketting werden verbonden met een ankersteen op de zeebodem. Gevaarlijke plekken werden gemarkeerd met takken (steekbakens). In 1323 kreeg de stad Kampen van hertog Albrecht van Beieren het recht om tonnen te leggen in het Marsdiep

en het Vlie. In 1452 nam Amsterdam het zogenoemde 'paalkistrecht' voor het Marsdiep over. Niet alleen de vaargeulen werden bebakend. Ook op het land werden herkenningpunten opgericht, in de vorm van houten stellages met een karakteristiek scherm om de ingang van een vaargeul te markeren. Bij Huisduinen hebben eeuwenlang dit soort 'kapen' gestaan. Twee kapen, op enige afstand van elkaar, vormden een zichtlijn om de positie te markeren van de eerste ton van een reeks tonnen langs de vaargeul. Dit werd de 'uiterton' genoemd. Om schippers ook 's nachts de weg te wijzen werden vuren gestookt op een stellage aan de kust. Bij Huisduinen was zo'n 'vuurbaak' of 'vuurboet' er mogelijk al omstreeks 1542. Op 30 mei 1598 namen de Gecommitteerde Raden van Amsterdam het besluit dat er "een vuurboet, 9 à 10 vadem (15 à 17 meter) hoog, met twee vuren brandend, zou worden gesteld op het Jan Pieterzoonsduin". Dat was destijds een hoog en vast (stuifvrij) duin bij Huisduinen. Later was sprake van een vuurbaak op het Kijkduin en werd nergens meer melding gemaakt van het bestaan van een Jan Pieterzoonsduin. Mogelijk was dit duin al in 1603 verzwolgen door de zee en werd er een nieuwe vuurbaak gebouwd op het Kijkduin, dat zich iets dichterbij Huisduinen bevond.

In 1795 namen de Fransen het gezag in Nederland over en vormden de Bataafse Republiek. Bevreesd voor landingen vanuit zee van de Engelsen werd verschillende malen verordonneerd dat de vuurbaak Kijkduin gedoofd moest worden. In 1799 besloot Groot Brittannië samen met Rusland daadwerkelijk om een inval te doen in Nederland om de Bataafse Republiek ten val te brengen en de naar Engeland uitgeweken stadhouder Willem V weer in functie

Fragment van de kaart 'Comitatus Hollandiae nova descriptio' van Johannes Janssonius, uit 1647.

De vuurboet op het Kijkduin in 1764. Op de achtergrond is de terechtstelling van de muiters van het Schip Nijenburg te zien.

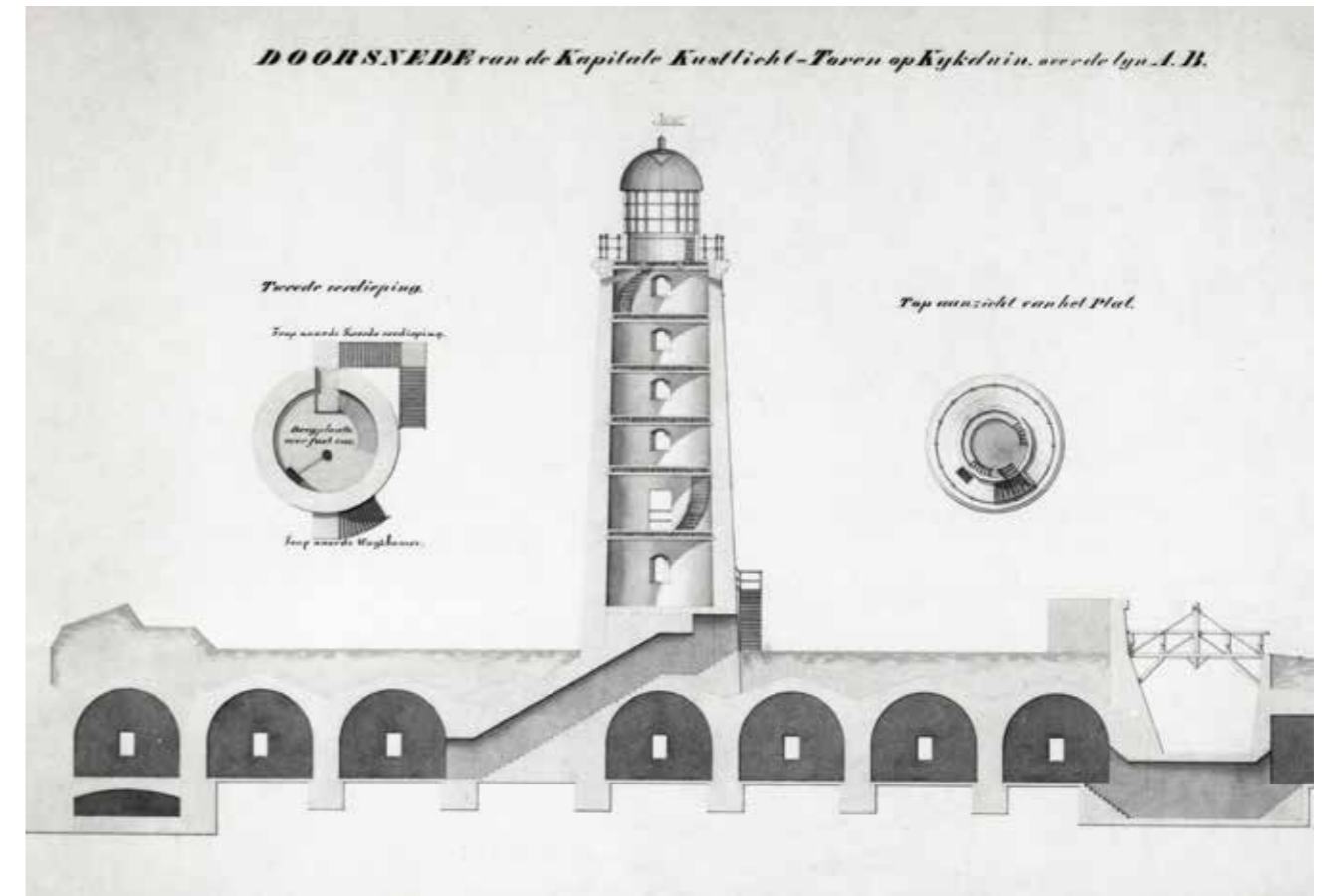
te brengen. De Brits-Russische expeditie mislukte en het Franse gezag werd hersteld. Toen Napoleon Bonaparte in 1811 Den Helder bezocht zag hij het strategische belang van de oorlogshaven en gaf opdracht om rond Den Helder een viertal forten te bouwen en een aantal kleinere batterijen langs de kust. Eén van die forten was Fort Morland bij Kijkduin, vernoemd naar een Franse kolonel.

De stenen vuurtoren op Fort Kijkduin

Keizer Napoleon werd in oktober 1813 in de Volkerenslag van Leipzig verslagen. Op 30 november 1813 arriveerde Willem VI – zoon van de vertrokken stadhouder – in Scheveningen, om vervolgens als koning Willem I het bestuur over Nederland over te nemen. Willem I gaf opdracht om Fort Morland af te bouwen. In 1815 werd het hernoemd in Fort Kijkduin.

Toen na de Franse Tijd de handelsvaart weer op gang kwam, ontstond de behoefte om de bebakening van vaarwegen en de kustverlichting weer op orde te brengen. In eerste instantie werd het beheer van de kolenvuren geregeld. Kijkduin kreeg in 1814 als eerste een nieuwe kolengestookte vuurbaak, vanwege de strategische ligging aan het Marsdiep. Dit was slechts een tijdelijke voorziening want al in 1817 werden plannen voorbereid voor een echte vuurtoren bovenop het Fort Kijkduin. Jacob Valk, Inspecteur der Maritieme Gebouwen bij het Loodswezen maakte daarvoor verschillende ontwerpen. In 1821 werd een keus gemaakt voor het uiteindelijke ontwerp:

een ronde bakstenen vuurtoren, voorzien van schietgaten, zodat deze ook als verdedigingswerk kon dienen. Tevens werd besloten dat de toren een zelfde lichttoestel zou krijgen als dat van het hoge licht van Westkapelle, dat in 1817 was geïnstalleerd. Dat lichttoestel bestond uit een raamwerk waaraan 15 Argandse olielampen met een lichtkaatsers waren bevestigd. Dit was een uitvinding van de inspecteur-generaal van de kustverlichting in Engeland, George Robinson. De Argandse lampen werden daarom ook wel Engelse lamplichten genoemd. Robinson was ook de leverancier van het lichttoestel voor Westkapelle. Het lichttoestel voor Kijkduin had maar liefst 26 Engelse lamplichten. Het werd geleverd door Rijksgeschutgieterij Maritz & Zoon uit Den Haag, die het aanzienlijk goedkoper kon produceren dan George Robinson. Het was het eerste lichttoestel van dit type dat buiten Engeland werd geproduceerd. De lichtkaatsers werden vervaardigd door H. de Heus, fabrikant te Amsterdam. De opzichter van het hoge licht van Westkapelle, de heer Woutersz., werd voor enkele maanden gedetacheerd naar Fort Kijkduin, om toezicht te houden op de installatie van het lichttoestel en het functioneren daarvan in de eerste tijd na oplevering. Per 1 september 1822 werden Dirk Bakker en Johannes Coenraad Schluckebeer aangesteld als wachters voor het kustlicht van Kijkduin. Op 29 oktober 1822 werd het licht voor het eerst ontstoken. Omdat bediening en onderhoud van de 26 Engelse lamplichten veel meer werk vergde dan de 15 lamplichten van Westka-

Revisietekening van de vuurtoren op Fort Kijkduin uit 1838. De trap naar de eerste verdieping van de toren loopt buitenom.

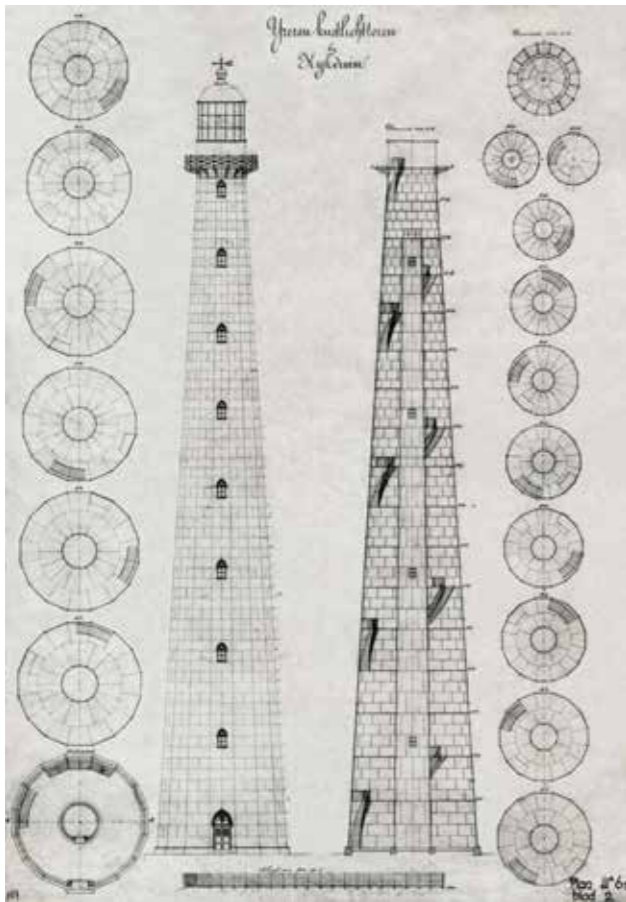
pelle, werd per 1 november 1822 nog een derde lichtwachter aangesteld: Hermanus Karseboom. Eind december keerde opzichter Woutersz. terug naar Westkapelle. Zijn schoonzoon, E.W.G. Hackett, die hem tijdelijk in Westkapelle had vervangen, nam het toezicht in Kijkduin over. In 1853 werd het oorspronkelijke lichttoestel vervangen door een stilstaande Fresneloptiek van de eerste grootte, geleverd door Chance Brothers uit Birmingham, met een Argandse olielamp met vier concentrische pitten als lichtbron. Het nieuwe licht werd op 25 september 1853 voor het eerst ontstoken.

Een nieuwe gietijzeren vuurtoren

In de loop van de negentiende eeuw werden steeds meer zeilschepen door stoomschepen vervangen. De snel varende stoomschepen stelden hogere eisen aan de kustverlichting. Er was behoefte aan heldere kustlichten die van grote afstand zichtbaar waren. Het kustlicht van Kijkduin moest hoger komen te staan om het van ver waar te kunnen nemen. Quirinus Harder, bouwkundige bij de Bouwkundige Dienst van het Loodswezen, ontwierp daarom in 1875 een hoge gietijzeren vuurtoren, die 600 meter ten noorden van de stenen vuurtoren kwam te staan, vlak naast de zeedijk. De zestienkantige toren is opgebouwd uit 68 ringen van vlakke gietijzeren platen met opstaande randen – 1.088 in totaal – die met 21.446 moerbouten aan elkaar werden geschroefd. De 17 verdiepingen hebben gietijzeren vloeren die aansluiten op de

De vuurtoren op een tekening van W.A. van Deventer uit 1858.

Bestektekening van Quirinus Harder uit 1875.

gietijzeren binnenschacht. De schacht geeft steun aan de vloeren en binnenin kunnen materialen worden opgehesen. Een gietijzeren wenteltrap met in totaal 284 treden biedt toegang tot de verschillende verdiepingen. Op 28 maart 1876 vond de aanbesteding plaats van de opdracht voor de aanleg van een fundering voor de nieuwe vuurtoren en de bouw van twee dubbele

lichtwachterswoningen. De fundering bestaat uit een houten roosterwerk op 249 houten palen, met daarop een metselwerk van zes lagen van hardgraauwe Waalmoppen. Daarop werden hardstenen voetstukken geplaatst. De funderingspalen werden in de grond gedreven met een heilinstallatie waarbij het heiblok door minimaal 24 man werd getrokken.

De bouw van de toren werd op 16 december 1875 aanbesteed. De opdracht werd gegund aan IJzergieterij Penn & Bauduin uit Dordrecht. De ijzergieterij moest in de fabriek alle onderdelen in een proefopstelling van enkele lagen van de toren in elkaar zetten, om te testen of alles goed paste. Na demontage van de proefopstelling werden de losse onderdelen vervolgens naar de plek van bestemming gebracht en daar aan elkaar geschroefd. De zware gietijzeren platen werden met paardenkracht omhoog gehesen. Op 25 augustus 1877 verscheen in Berichten aan Zeevarenden de mededeling dat de lichttoren in aanbouw bij Kijkduin bijna voltooid is en dat het daarop te plaatsen witte vastlicht vermoedelijk voor het eind van het jaar zal worden ontstoken. Het witte vastlicht was een vaste Fresneloptiek van de eerste grootte, geleverd door Chance Brothers uit Birmingham, met een petroleumvlamlicht als lichtbron. Het licht werd uiteindelijk pas op 1 april 1878 voor het eerst ontstoken. Op hetzelfde moment werd het licht van de stenen vuurtoren op het fort gedoofd. De oude toren werd bij publieke inschrijving verkocht en nog in datzelfde jaar gesloopt.

Met een torenhoogte van 55,5 meter was de vuurtoren van Huisduinen in die tijd de hoogste vuurtoren van Nederland. Hij kreeg in de volksmond dan ook de naam Lange Jaap. Op lichtenlijsten wordt hij aangeduid met Kijkduin. In 1974 nam de nieuwe vuurtoren op de Maasvlakte, met een torenhoogte van 62 meter, de titel 'hoogste vuurtoren van Nederland' over van de Lange Jaap. Het licht van de Maasvlakte werd in 2008 gedoofd, dus Huisduinen heeft nu wel de hoogste nog functionerende vuurtoren van Nederland.

Het dorp Huisduinen en de Lange Jaap in 1899.

De nieuwe optiek voor Kijkduin in de fabriek in Parijs.

Een nieuwe optiek

Aan het begin van de twintigste eeuw waren er klachten vanuit de scheepvaart over het licht van Kijkduin. In 1889 had de Lange Jaap al wel een krachtiger lichtbron gekregen en in 1890 werd lichtschip Haaks uitgelegd, wat al een grote verbetering in de bebakening rond het Marsdiep bracht, maar het licht van Kijkduin werd nog als onvoldoende beoordeeld. Er was behoefte aan een draaiend met een onderscheidend lichtkarakter en een grotere lichtsterkte. Er werd daarom een commissie benoemd om advies uit te brengen. Dat resulteerde erin dat de vaste optiek in 1903 werd vervangen door een draaiende Fresneloptiek van de eerste grootte, geleverd door de fabrikant Barbier, Bénard et Turenne uit Parijs. Deze optiek bestond uit twee dubbele lenspanelen, drijvend op een kwikbad, die door een uurwerk met hanggewicht werden aangedreven. Dat hanggewicht aan een lang touw kon vrij zakken in de binnenschacht van de toren en moest periodiek door de lichtwachters worden opgehesen. De optiek draaide in 20 seconden helemaal rond, wat twee keer twee schitteringen in tien seconden opleverde. Iets preciezer: twee korte witte schitteringen vlak achter elkaar, gevolgd door bijna acht seconden duister. Dit lichtkarakter werd aangeduid als een groepschitterlicht, met de codering FI(2)W10s. De lichtbron was een petroleumgloeilicht. Door versterking van de lenzen en prisma's van de Fresneloptiek leverde dat een lichtsterkte op van 1,2 miljoen kaars.

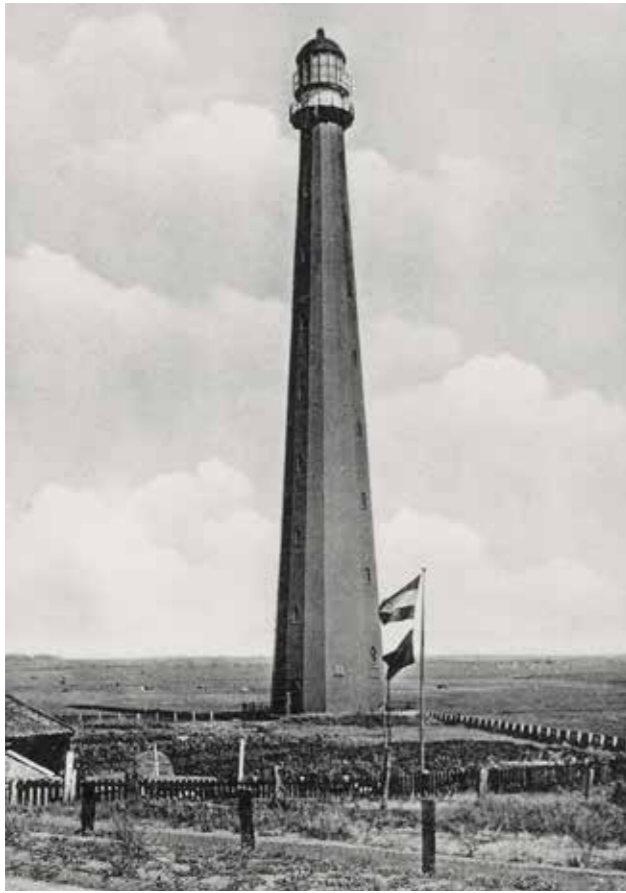

De lampenwisselaar voor Kijkduin in het Proefstation in 1924.

Het licht van Kijkduin was nu duidelijk te onderscheiden van de nabijgelegen vuurtorens. De Noordertoren van Egmond aan Zee had in die tijd een vast rood licht en Texel had een minder krachtig draailicht dat elke minuut een lange schittering gaf. Het petroleumgloeilicht werd in 1912 vervangen door een pharolinegloeilicht. In 1924 werd de Lange Jaap geëlektrificeerd en werd het pharolinegloeilicht vervangen door een Brandarislamp van 4.000 watt. De lichtsterkte van Kijkduin nam hierdoor toe tot vijf miljoen kaars.

De Tweede Wereldoorlog

De marinehaven van Den Helder bracht veel werkgelegenheid. Het ging de stad begin twintigste eeuw economisch gezien voor de wind. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog zorgde echter voor een kentering. Een van de eerste oorlogshandelingen van de Duitsers in de vroege ochtend van 10 mei 1940 was het bombarderen van de marineschepen in de haven van Den Helder. De marinecommandant op de Rijkswerf Willemsoord gaf daarom het bevel de optiek van de vuurtoren van Huisduinen met een bijl kapot te slaan. Op 14 december 1941 besloot het Duitse opperbevel dat langs de kusten van de Atlantische Oceaan en de Noordzee, van de Noordkaap tot de Frans-Spaanse grens, een betonnen verdedigingslinie moest komen: de Atlantikwall. Deze bestond uit een aaneenschakeling van kustbat-

De Lange Jaap omstreeks 1930.

terijen, versperringen en ondersteuningsbunkers, met op strategische punten verdedigingswerken. In 1942 werd een betonnen verdedigingsmuur aangelegd langs de kust rond Den Helder, vanaf de marinehaven tot voorbij Fort Kijkduin. Het dorp Ouwe Helder werd met de grond gelijk gemaakt om een vrij schootsveld te creëren. De vuurtoren van Huisduinen kreeg camouflagekleuren. Rondom Den Helder en Huisduinen werden vele zware bomvrije bunkers en lichtere scherfvrije bunkers aangelegd. Direct na de oorlog werd een noodlicht geplaatst in de vuurtoren van Huisduinen. Het was een kleine draaiende Fresneloptiek met vier panelen. Pas na vier jaar werd het noodlicht vervangen door een draaiende optiek van de eerste grootte. De Franse fabrikant Barbier, Bénard et Turenne kon de optiek niet eerder leveren omdat er ook in Frankrijk grote schade was. De nieuwe optiek kon op de oude draaitafel worden geplaatst maar werd voortaan met een elektromotor aangedreven, in plaats van het uurwerk met hanggewicht. Op 2 september 1949 werd het nieuwe licht voor het eerst ontstoken. De optiek, die er ook nu nog is, bestaat uit twee keer vier panelen. Het lichtkarakter is 4 witte schitteringen in 20 seconden: Fl(4)W20s. Het wijkt daarmee af van het vooroorlogse lichtkarakter. Een Brandarislamp van 4.200 watt zorgde in combinatie met het lenzenstelsel voor een lichtsterkte van 5,2 miljoen kaars. Een petroleumgloeilicht diende als reservelichtbron. Het licht werd in- en uitgeschakeld met een astronomische tijd klok.

De nieuwe optiek voor de Lange Jaap in het proefstation in 1949.

Naoorlogse ontwikkelingen

Na de oorlog kreeg de Lange Jaap zijn rode kleur weer terug. Het uiterlijk van de vuurtoren veranderde in de jaren daarna nauwelijks meer. Alleen aan de kop van de toren werd nog wat gesleuteld.

Toen in de jaren negentienvijftig de televisie zijn intrede deed, bleef Den Helder verstoken van een deugdelijk signaal. Zendmast Lopik in IJsselstein stond te ver weg. Rond 1959 werd daarom de Lange Jaap voorzien van een televisieantenne. Door zijn hoogte kon die het signaal wel goed opvangen en vervolgens doorgeven aan de televisiebezitters. Dat bleef beperkt tot Nederland 1. In 1965 kwam Nederland 2 in de lucht maar dat signaal werd niet doorgegeven. Pas toen eind 1966 de zendmast op Wieringen klaar was, werd ook Den Helder weer verbonden met de rest van Nederland.

De Lange Jaap was in 1979 een van de eerste vuurtorens in Nederland waarop radar werd geïnstalleerd ten behoeve van de scheepvaart. De walmbol op de koepel van het lichthuis werd toen vervangen door een radarscanner. De radarsignalen werden bekeken door de zeeverkeersleiders in de kustwachtpost van Huisduinen, een paar honderd meter ten zuiden van de vuurtoren. In datzelfde jaar werd de optiek overgeplaatst op een nieuwe draaitafel met een kogellager. Er kwam ook een nieuwe lampenwisselaar, met daarop drie kwikjodidelampen van 2.000 watt en twee reservegloeilampen van 250 watt. Inmiddels doen twee halogeenlampen van 100 watt dienst als reservelichtbron.

De drie dubbele lichtwachterswoningen omstreeks 1950.

In 1992 werd het lichthuis na 114 jaar trouwe dienst vervangen door een nieuw exemplaar, gefabriceerd door Harsveld Apparaten uit Velsen-Noord. Dit lichthuis had schuine spijlen in plaats van rechte, waardoor de lichtbundels niet meer hinderlijk werden onderbroken. Het tien ton zware lichthuis werd met een enorme kraan naar beneden getakeld, door een specialist op dit terrein: Van Seumeren B.V. uit De Meern. Deze firma is thans bekend onder de naam Mammoet. Van Seumeren plaatste ook het nieuwe lichthuis met daarop de oude radarscanner. De Stichting Nautische Monumenten heeft zich ontfemd over het oude lichthuis. Het staat nu op de Oude Rijkswerf Willemsoord.

De laatste vuurtorenwachter/kustwachter van Huisduinen, Aris Vonk, ging in 1989 met de VUT. De minister van Verkeer en Waterstaat voerde al een aantal jaren bezuinigingen door, waardoor de bemanning van vuurtorens werd ingekrompen en kustwachtposten werden opgeheven. De radarsignalen van de Lange Jaap werden voortaan door het marinehavenkantoor in Den Helder bekeken.

Wachters en woningen

Op 30 maart 1876 werd opdracht gegeven voor het maken van een fundering voor de gietijzeren vuurtoren en het bouwen van twee dubbele lichtwachterswoningen onderaan de zeedijk, op een afstand van circa 100 meter van de toren. De lichtwachters van de stenen vuurtoren op het Fort Kijkduin bleven in dienst en verrichtten vanaf

De woning uit 1888 vlak voor de afbraak, begin jaren zeventig.

1 april 1878 hun werkzaamheden in de nieuwe vuurtoren. In 1883 werden vuurtorenwachters tevens kustwachter. Om de kustwachttak goed uit te kunnen voeren kwamen in Huisduinen in 1886 extra lichtwachters in dienst. Vanwege deze uitbreiding van het personeel werd in 1888 een derde dubbele woning gebouwd vlak naast de twee bestaande woningen. In 1898 werd er in het dorp aan de Badhuisstraat 30 ook nog een opzichterswoning gebouwd. Omdat in de loop van de tijd steeds hogere eisen werden gesteld aan het wooncomfort van het personeel werd in 1951 een blok van vier nieuwe lichtwachterswoningen gebouwd aan de Badhuisstraat 52 tot en met 58. Twee van de oude dubbele woningen naast de vuurtoren werden in 1952 en 1953 aan particulieren verkocht. Later werd ook de derde dubbele woning verkocht. Begin jaren zeventig werden deze oude lichtwachterswoningen gesloopt in verband met de verhoging van de zeedijk bij Huisduinen. Vuurtorenwachters/zeeverkeersleiders zijn er nu niet meer in Huisduinen. De vier lichtwachterswoningen aan de Badhuisstraat worden nu door particulieren bewoond. De opzichterswoning is inmiddels verdwenen.

Bronnen:

- Karl F. Walboom, 2007. Huisduiner vuurtoren 'Lange Jaap' 130 jaar. H.H. Reeks nr. 15. Helderse Historische Vereniging.
- Archief van wijlen Henk Huis uit Voorburg.
- Archief van Piet Nota, West-Terschelling.
- Kleurenfoto: Hans Dijkman Fotografie.
- Zwart-witfoto's, tekeningen en ansichtkaarten: archief Henk Huis.